

Навчально-дослідна програма
«КИЇВСЬКЕ ХРИСТИЯНСТВО ТА УНІЙНА ТРАДИЦІЯ»

Український Католицький Університет
Гуманітарний факультет
Філософсько-богословський факультет

Національний університет
«Кієво-Могилянська академія»
Кафедра історії

Національний музей
Історії України

З благословення

Глави Української Греко-Католицької Церкви
Блаженнішого Святослава Шевчука

KIRCHE IN NOT

WELTWEITES HILFSWERK PÄPSTLICHEN RECHTS

Publication of this volume was made possible through
the generous support of the “Kirche in Not”

Видання здійснюється
у рамках публічного проекту
«Соборна Україна та Київська традиція»
за жертовної підтримки
українських меценатів

В ОРБІТІ ХРИСТІЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Науковий збірник

За редакцією Ігоря Скочиляса
та Максима Яременка

Львів 2020

УДК 27:008]:930](477)"10/19"(063)

В 11

Науковий редактор серії:
доктор істор. наук Ігор Сковчиляс

Рекомендовано до друку

Вченою радою Гуманітарного факультету Українського католицького університету (засідання 22 жовтня 2019 р., протокол № 4)

В 11 В орбіті християнської культури. (Матеріали наукової конференції до 1030-річчя хрещення Русі; Київ, 25–26 жовтня 2018 року): Наук. зб. / за ред. Ігоря Сковчиляса та Максима Яременка – Львів: Український католицький університет, 2020. – 312 с. – (Серія «Київське християнство», т. 21).

ISBN 978-617-7637-20-1

В основу наукового збірника покладено матеріали Наукової конференції «*В орбіті християнської культури. До 1030-річчя хрещення Русі*», що відбулася в Києві 25–26 жовтня 2018 р. за участю провідних українських дослідників, які представляють різні академічні інститути, університети, музейні, бібліотечні та архівні установи Києва, Львова, Полтави і Харкова. Тематично видання охоплює широку палітру дослідницьких проблем у галузях джерелознавства, релігійної культури, інституційної історії Церкви, богослов'я, філософських понять і доктрин, практичного втілення християнського вчення у соціумі та засвоєння різними його прошарками *christianitas*.

I 11 In the Orbit of Christian Culture. (Materials of the Scholarly Conference on the Occasion of the 1030th Anniversary of Christening Rus; Kyiv, October 25–26, 2018): Collected works / Edited by Ihor Skochylias and Maksym Yaremenko. – Lviv: Ukrainian Catholic University, 2020. – 312 p. – (Kyivan Christianity Series, Vol. 21).

ISBN 978-617-7637-20-1

This academic collection contains the materials of the Scholarly Conference “*In the Orbit of Christian Culture. Dedicated to the 1030th Anniversary of Christening Rus*” which took place in Kyiv on October 25–26, 2018 and gathered leading Ukrainian researchers representing various academic institutes, universities, museums, libraries and archives in Kyiv, Lviv, Poltava and Kharkiv. The range of topics encompasses a wide specter of research problems in the areas of source studies, religious culture, institutional history of the Church, theology, philosophic notions and doctrines, practical implementation of the Christian doctrine within society and the appropriation of *christianitas* by its various layers.

© Український католицький університет,
макет, 2020

© Автори, 2020

© Ігор Сковчиляс, упорядкування, 2020

© Максим Яременко, упорядкування, 2020

ISBN 978-617-7637-20-1

Камінь на позначення місця, де стояла
Десятинна церква Пресвятої Богородиці у Києві.
Сучасна світлина

ЗМІСТ

Перелік скорочень.....	9
<i>Ігор Сковчиляс, Максим Яременко</i> . Вступ.....	11

Релігійна культура домодерної доби

<i>Іван Альмес (Львів, УКУ)</i> . «Нормативне читання»: устави й чернечі правила про книги у православних та унійних монастирях Львівської єпархії XVII–XVIII століть.....	15
<i>Ярослав Затилюк (Київ, ІУ НАН України, НМІУ)</i> . Перший київський митрополит: утвердження культу протягом XVIII століття.....	27
<i>Наталя Яковенко (Київ, НаУКМА)</i> . Охтирська чудотворна ікона: простір і семіотика релігійного досвіду.....	45
<i>Оксана Прокоп'юк (Київ, НКПІКЗ)</i> . Вклади як маркер релігійності в ранньомодерному соціумі («зібране» афонським архимандритом Космою в Київській митрополії в середині XVIII століття).....	59
<i>Оксана Романова (Київ, ІУ НАН України)</i> . Особливості Формування «народних» культів чудотворних святинь (на прикладі ікони Святителя Миколая в с. Лазірки Пириятинської протопопії).....	77
<i>Людмила Посохова (Харків, ХНУ ім. В. Н. Каразіна)</i> . Особисті Бібліотеки архимандритів та архиєреїв українських єпархій як маркер змін культурно-інтелектуального життя в другій половині XVIII століття.....	107

Церква та соціум у ранньомодерний час

<i>Ігор Тесленко (Київ, НаУКМА)</i> . Ким був «інославний і прелукавий Мотовило», автор неопублікованої відповіді на трактат Петра Скарги «Про єдність Церкви Божої»?.....	121
<i>Ігор Сковчиляс (Львів, УКУ)</i> . Єпархіяльний собор Унійної Церкви в Києві 1610 року: митрополичий намісник Антоній (Грекович) супроти православного духовенства, міщан і козаків.....	129
<i>Юрій Волошин (Полтава, ПНІТУ ім. В. Г. Короленка)</i> . Статеві-вікова структура населення Пириятинської протопопії Київської митрополії в середині XVIII століття.....	141

Церква та соціум у модерну добу

- Тетяна Ананьєва (Київ, ІУАД ім. М. С. Грушевського)*. Відкриття київських церковних старожитностей та економіка престижу в першій половині XIX століття 159
- Катерина Будз (Київ, незалежна дослідниця)*. «Возз'єднання» як конверсія: греко-католицьке духовенство під час ліквідації УГКЦ у повоєнній Галичині 179

Джерела з історії християнства

- Вадим Арістов (Київ, ІУ НАН України, НМІУ)*. Труднощі перекладу: Чотириста храмів Києва у хроніці Титмара Мерзебурзького 195
- Василий Ульяновський (Київ, КНУ ім. Тараса Шевченка)*. «**ГЛОВО НА РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО**»: Новонайденное Сочинение киевского митрополита Спиридона 201
- Наталія Бондар (Київ, НБУВ)*. Видання Києво-Печерського патерика XVII–XIX століть: трансформація складу, тексту та художнього оформлення 229
- Максим Яременко (Київ, НаУКМА, НМІУ)*. Фрагмент архіву Роменської протопопії в колекції Національного музею історії України: подокументний опис 239
- Олексій Кузьмук (Київ, ЦДІАК України)*. Приписні монастирі Києво-Печерської лаври: джерела та проблеми дослідження 273
- Антоніна Кізлова (Київ, КПІ ім. Ігоря Сікорського)*. Джерела про мощі та їхні часточки, шановані у Києво-Печерській Успенській лаврі поза печерами (кінець XVIII – перші десятиліття XX століття) 289
- Олена Буняк (Київ, НМІУ)*. Матеріали протестантських конфесій України у зібранні Національного музею історії України 297
- Інформація про авторів 307

Перелік скорочень

АІЩ	→ Архів Інституту історії Церкви Українського католицького університету (Львів)
<i>Архив ЮЗР</i>	→ <i>Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе</i> (Київ)
ВР ІЛ	→ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури НАН України
ВУАН	→ Всеукраїнська академія наук
ГАРФ	→ Государственный архив Российской Федерации
ДАПО	→ Державний архів Полтавської області
<i>Записки НТШ</i>	→ <i>Записки Наукового товариства імени Шевченка</i> (Львів)
ІР НБУВ	→ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського
ЛННБУ	→ Львівська національна наукова бібліотека України ім. Василя Стефаника
НКПШЗ	→ Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник
НМІУ	→ Національний музей історії України
<i>ОДД</i>	→ <i>Описание документов и дел, хранящихся в архиве Святейшего Правительствующего Синода</i> (Санкт-Петербург)
ПВЛ	→ Повість временних літ
<i>ПСПр</i>	→ <i>Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи</i> (Санкт-Петербург)
<i>ПСРЛ</i>	→ <i>Полное собрание русских летописей</i> (Москва; Санкт-Петербург)
РГАДА	→ Российский государственный архив древних актов (Москва)
РГБ ОР	→ Русская государственная библиотека, Отдел рукописей

РГИА	→ Российский государственный исторический архив (Санкт-Петербург)
ТКДА	→ <i>Труды Киевской духовной академии</i> (Київ)
ЦДАВОУ	→ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДІАК України	→ Центральний державний історичний архів України, м. Київ
ЦДІАЛ України	→ Центральний державний історичний архів України, м. Львів
ЧИОНЛ	→ <i>Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца</i> (Київ)
AGAD ASK	→ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego
ANK AS	→ Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków
DPR	→ <i>Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia</i> / вид. А. G. Welykyj (Romae)
<i>Epistolae Josephi Velamin Rutskyj</i>	→ <i>Epistolae Josephi Velamin Rutskyj, metropolitae kioviensis catholici (1613–1637)</i> / вид. Т. Haluščynskyj, А. G. Welykyj (Romae)
<i>Litterae episcoporum</i>	→ <i>Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600–1900)</i> / вид. А. G. Welykyj, Р. В. Pidrutchnyj (Romae)

КИЇВСЬКЕ ХРИСТИЯНСТВО

Започаткована у 2013 р. видавнича серія «Київське християнство» представляє наукові результати навчально-дослідної програми Гуманітарного та Філософсько-богословського факультетів Українського католицького університету «Київське християнство та унійна традиція». Підтримана Синодом Єпископів УГКЦ академічна ініціатива має зміцнити пророчий голос Київської Церкви і сприяти єдності українських Церков Володимирого Хрещення. Від 2015 р. почав діяти публічний сегмент програми – проект «Соборна Україна та Київська традиція», який уможливило суспільну артикуляцію ідеї Київської Церкви та наголошує на тисячолітньому зв'язку між українською культурою і християнством. Академічним завданням програми є критичне дослідження богословських, канонічних і соціокультурних джерел передання Київської митрополії у ширшому порівняльному контексті універсальних християнських традицій Візантії, латинського Заходу та східних православних спільнот, а також рецепції у слов'янських землях унійної ідеї. Головну увагу програма зосереджує на міждисциплінарному вивченні сформованої на цивілізаційному пограниччі християнського Сходу і Заходу *київської традиції*. В її основу лягли слов'янсько-візантійський обряд (зокрема східна Літургія), оригінальна богословська думка й помісне церковне право, єдина канонічна територія, особлива духовість, спільні соціокультурні й релігійні практики, кодифікована церковнослов'янська мова та усталена пам'ять про минуле. Сукупно вони творили елементи тяглості тогочасної культури, а в модерну добу уможливили формування національних ідентичностей та появу нових еклесіальних спільнот у Східній і Центрально-Східній Європі.

KYIVAN CHRISTIANITY

The publication series, *Kyivan Christianity*, launched in 2013, disseminates the scholarly results of the education and research program of the Humanities Department and the Department of Philosophy and Theology at the Ukrainian Catholic University entitled *Kyivan Christianity and the Uniate Tradition*. This academic initiative, supported by the UGCC Synod of Bishops, seeks to strengthen the prophetic voice of the Kyivan Church and foster unity among the Ukrainian churches that emerge from the event of Volodymyr's baptism. One public aspect of the program – a project entitled *United Ukraine and the Kyivan Tradition* – has been active since 2015. This project has been the means for a public articulation of the idea of a Kyivan Church while underlining the millennium-long connection between Ukrainian culture and Christianity. The academic objective of the program lies in the critical study of theological, canonical, social, and cultural sources of the Kyivan Metropolitan tradition. This is undertaken in the wider, comparative context of broader Christian Byzantine traditions, traditions of the Latin West and Eastern Orthodox communities, and the reception of the Uniate idea in Slavic lands. Primary attention is paid within the program to the inter-disciplinary study of the Kyivan tradition as developed on the border between the civilizations of East and West. Its essence, in turn, is made up of the Slavonic Byzantine rite (namely, Eastern Liturgy), original theological thought and local church canon law, unified canonical territory, specific spirituality, shared social, cultural and religious practices, codified Church Slavonic language, and well-established memory of the past. Together, these were the fundamental elements of cultural continuity of the period, while in more modern times they paved way for the formation of national identities and the emergence of new ecclesiastical communities in Eastern and Central-Eastern Europe.

Наукове видання

Серія «Київське християнство», т. 21
Серію засновано 2013 року

В орбіті християнської культури
Науковий збірник

Літературне редагування
Наталія Кім

Коректура тексту
Ольга Положєвич

Художнє оформлення обкладинки
Євген Равський

Технічний редактор
Ростислав Рибчанський

Верстка та опрацювання світлин
Юрій Пелєх

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. І. Свенціцького, 17, Львів 79011

факс: (032) 240 94 96

e-mail: ucupress@ucu.edu.ua

www.press.ucu.edu.ua

Свідоцтво про реєстрацію ДК 5801 від 23.11.2017

Підписано до друку 18.03.2020. Формат 70×100/16.

Папір Mupken Pure 80 г/м². Друк офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Умовн. друк. арк. 25,35. Обл.-вид. арк. 17,7.

Наклад 500 прим. Замовлення № УУ 2020/06

Надруковано у друкарні ТОВ «Видавничий дім «Укрпол»

вул. Новаківського, 7, м. Стрий, Львівська обл., 82400

www.ukrpol.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК 4451 від 10.12.2012